

23.78x36.69	1/6	עמוד 4	המוסף	מעריב	06/01/2023	84496789-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

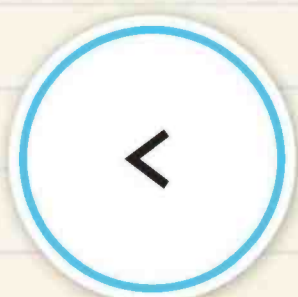

150 שנה להולדתו של ביאליק: עד כמה אנחנו באמת מכירים את "המשורר הלאומי"? • **כרמית ספיר ויץ**

תחת כנפיו

תחת כנפיו

אך שהוא מוכר בעיקר בזכות השירים שכתב, ח"נ ביאליק היה לא רק כותב נערץ אלא גם אדם רב־פעלים. לרגל 150 שנה להולדתו חוזרת **כרמית ספיר ויץ** אל תולדות חייו של המשורר הלאומי, שגם שימש קול למצוקות של הציבור והיה מחנך, מחדש השפה, סמכות תרבותית - ומנהיג

24.46x32.08	2/6	עמוד 5	המוסף - מעריב	06/01/2023	84496792-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

צילום: קלוג זולטן, לע"מ

הוא עצמו
לא היה בטוח
שיהיה דמות
שתישאר.
ביאליק

23.49x32.78	3/6	6 עמוד	המוסף - מעריב	06/01/2023	84496853-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצייון - 80790					

**חוקר הספרות שמואל אבנרי:
"כשנשאל ביאליק מדוע
הוא מרבה לעסוק בעניינים
סוציאליים וציבוריים,
במקום להרבות יותר
בכתיבת שירים, השיב:
'מי זה הדיין שיכריע
ויאמר מה עריך, אם שיר
טוב או מעשה טוב'"**

ביאליק הסתייג. הרצל

**בשנותיו האחרונות ניסו
אברהם שלונסקי, אליעזר
שטיינמן וחבורת "כתובים"
לערער על סמכותו של
ביאליק וקראו לחילופי
משמרת בספרות. "ביאליק
בז להם, בין היתר בשירו
החריף 'ראיתכם שוב
בקוצר ידכם", אומר אבנרי**

ביאליק התנגד לדרכו. בן יהודה

ניסיון לפסוח על תחנה מתחנות חייו של ביאליק ומה-
צד השני לעבור בין כולן - יהיה בגדר החמצה. תיאור
חיים דורש זהירות וצניעות. זוהי המסקנה שלו עצמו,
כפי שכתב אל יוסף קלוזנר בשנת 1903: "הרוצה לע-
מוד על אופיו של איש מתוך ביוגרפיה שלו - צריך
להסתכל בחדרי חדריו של נשמת אותו האיש ולדעת
את כל מאורעות חייו בלי יוצא מן הכלל, ולא ידיעה
חיצונית, אלא ידיעה פנימית. מאורע קטן וקל לכאורה
- פעמים שהוא חשוב יותר לעניין זה מכמה מאורעות
גדולים". כי התחנות הן האירועים, והאירועים הם
הכתבים, והכתבים הם המעשה שעל הקרקע, ואין גיל
מוקדם מדי למעשה או לטעת את זרעיו.

על הקשר בין הרוח למעשה מעיד בין היתר מכתב
ששלח אל ילדי ישראל מניו יורק באפריל 1925, שע-
ליו חתם במילים "אחיכם האוהב אתכם מאוד מאוד":
"אתם ידעתם כי כרך אלוהים את ארצנו בשמש. אין
כשמש ארץ ישראל! ואולם הצל אשר בארצנו, אהה,
אך דל ומעט הוא מאוד. באלפי שנות שוממותה וחו-
רבנה היתה ביד זרים להשחית כל עצייה, לחשוף יע-
רותיה ולהפשיטה עירומה... ועליכם הילדים החובה
והמצווה! לפנים בישראל, בארץ אבות - ילד כי יולד,
אם בן או בת, ושתלו הוריו עץ, אשר יגדל עם הילד
כל ימי חייו. הקימו נא את המנהג הזה, ילדי ישראל!".
עם ציון 150 שנה להולדתו נשמעות תרועות פתיחת
שנת החגיגות עם השקת אתר הארכיון בבית ביאליק,
תערוכות, מופעים ועוד, והמחקר על אודותיו עודנו
מעורר יצרים עזים. נדמה שרוחו של ביאליק שורה
בכל. אולי רק נדמה?

על פי שמואל אבנרי, חוקר ספרות ועורך, מחבר
הספר "כמה ביאליק יש? - על ריבוי פניו של המשורר
הלאומי", לצד החגיגות יש מקום לברר עד כמה אנחנו
בכלל מכירים את ביאליק, ואם לא איבדנו אותו, או
לפחות חלקים ממנו. "מדוע בזמנו היו כתביו בכל בית
יודע ספר בישראל ומעמדו היה כנשיא הדור - בעוד
כיום הוא מוכר לרוב הציבור, בייחוד הצעיר, כשם של
רחוב, כמושא לרכילויות כוזבות, ולציטוטים טפלים
ומסורסים של אי אלה מאמרותיו השנונות?", שואל
אבנרי, מנהל הארכיון והמחקר בבית ביאליק בשנים
2001-2021.

"אומנם שירי הילדים ושירי העם של ביאליק כמו
גם כמה משירי האהבה שלו ממשיכים להדהד ואף חו-
זרים ומולחנים, אך כל נטעה - אין זה ביאליק שלם
אלא מצומצם ומגומד, שכן לצד היותו משורר היה
ביאליק גם מספר, מסאי ונואם, מתרגם, עורך, מו"ל,
סופר ילדים, מכנס, פרשן וחוקר, מחייה ומחדש לשון,
מחנך, פטרוני תרבות ועוד. שלל תרומותיו בכל הת-

אביו, בן תורה, "כבד צעד", בעל "מצח חרוש דאגה
ועיניים בארות יגון, תוהות באפס תקווה", עבד כפ-
קיד בעסקי היערות של המשפחה. כשחיים נחמן היה
בן 6, המשפחה עברה לז'יטומיר בחיפוש אחר פרנסה,
והאב פתח בביתו מרוז לאיכרים, אבל "מחיה בזוויה זו
דכאתהו מאוד".

את אמו תיאר בשירו "אמי, זכרונה לברכה" כ"צדקת
גמורה" שנאבקה בכל כוחותיה בגורלה הקשה. בחדר
שבו למד היו "קללות, מכות כיעור, סחי ומיאוס".
כשהיה בן 7, התייתם מאביו, ואמו העבירה אותו אל
בית הסב יעקב משה, שהיה אדם אמיד וחסידי אדוק.
בבית אחד גרו ילד שובב, הסב הזעוף, הסבתא ומבשלת
זקנה. חלק מחוויותיו הולבשו במילים שכתב ב"אריה
בעל גוף" ו"מאחורי הגדר". המלמדים שלו רדו בו, וגם
בבית הוא חטף. "בן דוד אחר היה לי, בחור טיפש, וכי-
שראה בי שמץ פסול, היה מכניסני לבית הכיסא ומלקני
בשוט, מלקה ושוחק", זאת לאחר ש"שלשל את מכנסיו
וחשף את כותנתו", כתב.

את הנחמה מצא בין המילים שבספרי הלכה, אגדה
ומדרשים, סיפורי מעשיות וגם ספרי היסטוריה, קבלה
ומחקר. כשהיה בן 11 קרא את "ספר הכוזרי" ואת
"מורה נבוכים", ואחרי פרק זמן בעיירה שב לבית הסב
והצטרף לבית מדרש שמנה אותו ואת הדיין בלבד. על
הבדידות הגמורה הזו כתב בשירו "לבדי", שבו תיאר
את המלחמה הפנימית שניטשה בתוכו בין הזיקה
החזקה לדת כפי שהכיר ובין ההרגשה שהלימוד שלו
מיותר ושהחיים שבחוץ נעים במסלול אחר.

התחנה הבאה הייתה הישיבה בוולוז'ין. כשנה לאחר
שנפשו הייתה "מתלבטת בו כציפור בכלוב החדש",
עזב. במאבק בין הישן לחדש החדש ניצח, אבל הישן
לא הלך לשום מקום. לימים, הוא יופיע ביצירות כמו

חומים האלה בדרך כלל די נעלם מידיעת הרבים, אף
על פי שביאליק הקדיש להם משקל חשוב ועסק בהם
כל חייו".

אבנרי אף מזכיר כי בכתר "המשורר הלאומי" זכה
ביאליק לא רק בשל יצירתו הספרותית הענפה אלא
במידה רבה בזכות מנהיגותו הציבורית, היותו קול
למצוקות ולתקוות של היחיד והציבור בישראל ומורה
דרך לדילמות מרכזיות שהטרידו את העם היהודי בו-
מנו כמו גם בימינו. "בתוך כך שלל ביאליק את הגולה
והורה על ארץ ישראל במחוז התחייה הלאומית; הרים
תרומה מכרעת להחייאת העברית על רבדיה הרדומים
ופעל להגדרתה כשפה הלאומית הבלעדית; מתח ביי-
קורת כואבת על הפסיביות של היהודים בזמן הפר-
עות, תוך שהוא משיע קריאה רבת-היד להתארגנות
להגנה עצמית; פעל רבות לגישור בין המסורת למודר-
ניות; וכן תבע לשמר ולטפח את הקניינים התרבותיים
האותנטיים של כל אחת מעדות ישראל, ולא לצקת
אותם לשבלונה תרבותית אחת שתטשטש את ייחודם.
"רומה שלצד החגיגות והצהלולים סביב יום הול-
דתו ה-150, נדרשת היום אסטרטגיה חדשה ללימוד
בלתי אמצעי של ביאליק השלם, הרב-צדדי והביני-
תחומי, בכל מוסדות החינוך וההשכלה, כדי שדמותו
של ביאליק תשוב ותקרן כדמות מופת לאומית וכמורה
דרך גם לדורות הבאים".

המלחמה הפנימית

חיים נחמן נולד בכפר ראדי סמוך לז'יטומיר
שבאוקראינה, ליצחק יוסף ודינה פריווה, שנישאו בני-
שואים שניים אחרי שהתאלמנו. "מקום יערות ושדות
נווה שאנן מלא יופי צנוע", כפי שכתב ב"ספיח".

23.77x32.12	4/6	7	עמוד	7	המוסף	מערב	06/01/2023	84496790-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790								

"אשתי צדקת.
היא בעלת
טעם". מאניה
וחיים נחמן
ביאליק

מכתבים ארוכים ורבי עניין".

אבל היו עוד סיפורים, מהסוג שחיכה ליום שאחרי. בשנת 2000 יצא לאור ספרה של זיוה שמיר, "לנתי-בה הנעלם: עקבות פרשת אירה יאן ביצירת ביאליק". יאן, אסתר יוסלביץ' סלפיאן, בת למשפחה מתבוללת מאודסה, עסקה בכתיבה ובאיור, בין היתר לספרו של י"ל פרץ. אלו נשאו חן בעיניו של ביאליק, שפנה אליה בהצעה שתאיר את המהדורה השנייה של ספר שיריו. עם הזמן, המכתבים הרשמיים סביב עבודתם המשותפת עטו ממד נוסף והפכו למכתבי אהבה ששלחה אליו. היא עזבה את בעלה ועברה לגור סמוך לגבול צרפת-שווייץ, מתוך תקווה שביאליק יעשה כמותה, אבל הוא נותר נאמן אל מאניה.

מאודסה כתב לה באחד המכתבים: "אסתר היקרה (התרשיני כך?), לא היה לי חשק לכתוב לעת כזאת, ולא כתבתי אפילו אלייך. התסלחי? אני מזהיר אותך שתצטרכי לסלוח לי כמה פעמים. אינני אוהב לכתוב מכתבים. לעומת זאת, אני אוהב לקבלם... את אומרת כל הזמן: 'היה מאושר'. אלוהים עימו, עם האושר. אפשר לחיות גם יפה מאוד בלעדיו. בדו מן הלב את המילה אושר. ומה זה, אין איש יודע. שלך - מה שאת רוצה, ח.נ. ביאליק".

כשעלתה ארצה עם בתה, הקדיש לה את השירים "לנתיבך הנעלם" ו"הולכת את מעמי". לא רחק היום שבו כתב את "מאחורי הגדר", סיפורם של נער יהודי ושכנתו הגויה בשטח הפקר. גורלה של יאן לא שפר עליה. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, גורשה לאלכסנדריה על ידי השלטון העות'מאני, שראה בה נתינה של רוסיה. היא חלתה בשחפת וכשחזרה לארץ, גילתה שכל רכושה, עבודותיה ומכתביה נבזזו. היא מתה חסרת כל משחפת ב-1919.

האם "האישה ומשפטה עם הרוח" מרמז על רגשו-תיו כלפיה? על פי ספרה של פרופ' זיוה שמיר, התשרי-בה היא כן. יאן לא הייתה הפרשייה היחידה. בשלהי 1930 ביאליק יצא ללונדון במטרה לגייס כסף להוצאת הספרים, שם הכיר את חיה פיקהולץ, סטודנטית לפי-לוסופיה בת 30. בארכיון גנזים של אגודת הסופרים העבריים נמצא מכתב ששלח אליה בפברואר 1931 ובו המילים: "גם תמול גם היום לא פקדני קולך ולא ראיתי את מראיך, ולבי יוצא אלייך... היי ברוכה לי על כל רגע ורגע אשר חלקת לי בחסדך. עוד כל ימי היות לשד בעצמותי לא יסוף זכר הרגעים ההם ולא יפוג ריחם מלבי".

היא עלתה ארצה כשנתיים לאחר מכן ועבדה כמורה בבית הספר גאולה בתל אביב ולא נישאה מעולם. לאחר מותה ב-1984, פרסם חיים נגיד בעיתון "מעריב" על אודות הקשר של השניים, שאותו גילתה פרופ' זיוה שמיר בעקבות מכתב שמצאה חוקרת הספרות חגית הלפרין בארכיון שטיינמן ובו היה מוזכר שמה המפורש של פיקהולץ.

מול גדולי הדור

בחזרה לעבר. בסוף 1896 הלכו וירדו ההכנסות מעסקי חותנו וביאליק החל לעבוד כמורה בעיירה הפולי-נית סוסנוביץ'. שוב ניקרה בו הבדידות: "האנשים וכל המונם שאין כל אלוהים בלבכם, המלא דאגת רגע וציו-ניזם נורא לכל קדשי הקודשים", כתב. הימים היו ערב הקונגרס הציוני הראשון. כשותף להשקפתו

הלב והזמן הפנוי היו קרקע פורייה ליצירות כמו "אל האגדה", "על סף בית המדרש", "ברכת עם", "אגרת קטנה", "ביום קיץ, יום חום" ורוב הפואמה הגדולה הראשונה, "המתמיד".

40 שנה ליוותה מאניה את בעלה באהבה. "אשתי צדקת. היא בעלת טעם", נהג ביאליק לומר עליה. "אבא אהב אותי", סיפרה בראיון לרות בונדי בעיתון "דבר", 1959. "שמעתי עליו עוד לפני שראיתי אותו. הכל שיבחו אותו. איזה נער מוכשר". אחרי חצי שנה נישאו ומעולם לא הביאו ילדים לעולם.

אבנרי מציין בספרו את הקשר החברי-אבהי הממושך שביאליק ניהל עם הנער אריה ליפשיץ (לובה אליאב) וכן עם רבים מילדיהם של הסופרים, שלהם העניק מספריו בליווי הקדשות מחורזות. אמונה וחמדת עגנון נמנו עם הילדים שביאליק אהב להשתעשע איתם, ועל רקע זאת כתב ש"י עגנון על ידו המשורר: "ביאליק אוהב ילדים היה; לא ראיתי כמותו מימי".

את עזבונה השאירה מאניה לעיריית תל אביב עוד כשהייתה בחיים וביוזמתה נבנה גם בית האישה על שם מאניה ביאליק. פעם בשנה נהגה לצאת לכמה ימי הבראה ברמת גן או בבית הכרם בירושלים. מאז שהלך לעולמו חדלה מהמסעות לחוץ לארץ, ועסקה בפעילות חברתית בוויצו ובלשכת בנות ברית. גם החי-ברים הצעירים הלכו ונעלמו. רק י"ד ברקוביץ המשויך לבקר בכל ערב שבת לכוס תה ושיחות בעברית, רוסית וביידיש.

כאשר הלכה לעולמה בספטמבר 1972 בגיל 97, פרסם משה אונגרפלד את הדברים האלה: "חיים נחמן ביאליק היה מסור מאוד לרעייתו, הוקיר את סגולותיה, העריך את טעמה וכיבד את דעתה. כשהיה בדרכים ובי-מסעות בקונגרסים ובוועידות בחו"ל היה שולח אליה

"המתמיד", "על סף בית המדרש" ו"מגילת האש". כשהיה רק בן 16, כבר קרא בשקיקה את המאמרים של אחד העם. הוא כה התרשם, שחבר אל "נצח ישראל", אגודת סתר ציונית חשאית לאומית דתית שייסדו בחו"ר ישיבה, בדומה לאגודת "בני משה" של אחד העם. שם נולדו שירו "אל הציפור" והמאמר "רעיון היישוב", מעין מניפסט של האגודה שפורסם בכתב העת "המ-ליץ".

ביאליק המשויך ונדד אל מקום מושבו החדש, אוד-סה, שם פעל הרבי החדש שלו, אחד העם. ביאליק עסק בהוראת עברית לילדים והתפרנס בדוחק תוך לימוד גרמנית וקריאה בכתבי דוסטויבסקי, גוגול, פושקין וגם "דון קישוט" בתרגום לרוסית. את הדברים שכתב העביר הסופר משה ליליינבלום, שהיה מראשי אגודת חובבי ציון, אל אחד העם, שהעביר אל י"ח רבניצקי שערך את "פרדס". מהחדד גדיא נולדה החברות האמי-צה בין השניים שהניבה אוצרות כה רבים.

שישה חודשים שהה באודסה עד שנודע לו שהישיבה נסגרה והוא פחד שסבו יגלה שאינו לומד עוד שם. עם שובו לבית הסב, גילה למרבה הזעזוע שאחיו וסבו נוטים למות. באותה עת כתב את "משוט במרחקים" ו"בתשובתי", הנפתח במילים: "שוב לפני: זקן בלה, פנים צמקים ומצצרים, / צל קש יבש, נד כעלה, / נד ונע על גבי ספרים".

הנשים בחייו

שנה ושלושה חודשים לאחר מכן הסתמן השינוי. הוא נישא למאניה אורבובך, אחת משישה ילדים של סוחר יערות, ועבר לעיירה קורוסטישוב, שם שימש כגזבר ומנהל חשבונות בעסק המשפחתי. הטבע שובה

84496791-8	06/01/2023	מערב - המוסף	עמוד 8	5/6	23.81x32
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

ד"ר ניצה דורי:
"העברית שארג ביאליק
למען היהודי החדש
היא מעשה תשבץ
מחוכם. עברית הזרועה
הידושים לשוניים
שנדמים כשאוים מן
המקורות, וצירופי
מילים השאולים מן
המקורות ונדמים
כעברית בת ימינו"

פרופ' נורית גוברין:
"בבתי הספר
ובתנועות הנוער שרו
שלושה המנונים: את
'האינטרנציונל', את
'התקווה' ואת 'תחזקנה'
- שכתב ביאליק. זה
חלק מהחניכה של ילדי
תל אביב לאורך שנים"

החיים" שמורים לו. הוא הדין בעניין החינוך: ביאליק חולל את המהפך בחינוך העברי ויצק את הרפוסים של בית ספר עממי, לימים יסודי והגימנסיה. בנים ובנות ליד אותו שולחן, ולימוד מספר בראשית ולא מספר ויקרא, כפי שהיה נהוג עד אותה עת.

ד"ר ניצה דורי, מרצה לספרות ילדים במכללה האקדמית לחינוך "שאנן", אומרת שהכתיבה השירית של ביאליק ביקשה לאפשר לשפה, ששימשה מאות בשנים כלשון קודש, להביע תכנים מודרניים וחילוניים, לעסוק בנושאים שבהם עסקו גדולי משוררי תבל בתקופתו, ולאיייר את אורח החיים היהודי כלאום וכדרך חייו של האדם היחיד.

"שירתו נועזת ורבת-עוצמה, והיא עומדת לצד שיר-תם של משוררים מודרניים גדולים. אולם היא קשורה בחבל טבורה למקורות העברית, למקצבים שלה ול-צליליה. במערכות הדימויים וההקשרים השונים של שירתו נוכחים המקרא, לשון הנבואה, הפיוט וההלל, לשון המשנה, לשון חכמים והעברית שבהגותם של הפוסקים הגדולים מימי הביניים. העברית שארג ביאליק למען היהודי החדש היא מעשה תשבץ מחוכם. עברית הזרועה חידושים לשוניים שנדמים כשאוים מן המקורות, וצירופי מילים השאולים מן המקורות ונדמים כעברית בת ימינו".

הכתר הלאומי

בשנת 1903 זעזעו פרעות קישינב את העולם היהודי. באודסה קמה ועדה בראשות שמעון דוכנוב לאיסוף החומר על הפרעות, וביאליק נשלח לשם במטרה לגבות עדויות בכל הנוגע ליהודים בשני ימי הפוגה. במשך מספר שבועות הוא גבה עדויות וכתב את הפואמה הגדולה "בעיר ההרגה", שזעזעה את העולם היהודי ואחר כך פורסמה עם "על השחיטה" ו"ידעתי, בליל ערפל". מצד אחד זאב ז'בוטינסקי כתב: "הפואמה מילאה תפקיד עצום בתולדות התנועות היהודיות. היא היתה היסוד לכל פעולות ההגנה העצמית". מצד שני, נמתחה ביקורת חריפה על הפואמה, שהחמירה עם היהודים ולא הביעה הזדהות עם אסונם. פרופ' נורית גוברין מראה במחקרה שהפואמה התקבלה כאמת. לא כסאטירה, לא כמעוררת, אלא כתיעוד.

על השאלה מתי נתפס ביאליק כמשורר הלאומי, משיב אבנרי: "קשה לקבוע במסמדות, שהרי לא נקבע הדבר במעמד מסוים, אלא חלחל בתודעה הספרותית והציבורית אט-אט. אך דומה שצאת מהדורות שיריו הראשונה של ביאליק בשנת 1901, שבה נגלה לראשונה לעין כל במלוא עושר שירתו מעוררת ההשתאות, בצירוף שירי הזעם והתוכחה שחיבר בעקבות פרעות קישינב - הם שקיבעו סופית את הכתר הלאומי על ראשו של ביאליק, והוא כבן 30 שנה.

"דברי התוכחה שהשמיע לאורך חייו - ולא רק בשי-רים, אלא גם במאמרים, בנאומים ובשיחות, עוררו אומנם לא אחת תרעומת אך בעיקרם התקבלו בברכה ואף שימשו מנוף לתיקון. לקבלתו כמשורר הלאומי תרמה גם אישיותו העממית החמה, פשטות הליכותיו, דלתו הפתוחה, ונכונותו לסייע לכל אדם בישראל, מר-קטור האוניברסיטה ועד הרוכל אשר בשוק. וכשנשאל ביאליק מדוע הוא מרבה לעסוק בעניינים סוציאליים וציבוריים, במקום להרבות יותר בכתיבת שירים, השיב: 'מי זה הדיין שיכריע ויאמר מה עדיף, אם שיר

של אחד העם, גם הוא התנגד לדרכו של הרצל למדינה אינסטנט. אבנרי אומר שהיותו של ביאליק מהיר חמה מטבעו גרמה לו לעתים להשתלח בחמת זעם על עמי-תיו, אך כשם שנטה לכעוס כן נטה להתפייס, גם עם אלה שסבר שאין הצדק איתם.

"היותו תקיף ובעל עקרונות מוצקים העמידה אותו לא אחת במרכז של מחלוקת עם תפיסות של גדולי הדור. כך, לדוגמה, הסתייג מהציונות המדינית מבית מדרשו של הרצל, ובמידת מה אף ראה בה מעין גלגול של משיחיות שקר. את אחד הביטויים לכך הוא נתן בשירו 'דבי זרח', אשר בו מכבד יהודי משיחי, בן דמו-תו של הרצל, המסיים את מסע הגאולה שלו בשיגעון. בשיר סאטירי 'בכרכי ים', לעג בארסיות ל'גדולים', 'בעלי הבשורות הטובות', כלומר הרצל וחבריו לדרך, אשר 'באצבע קטנה יעשו מדינה; ובכוהן ידם - עולם מלא'.

"בסופו של דבר גנז ביאליק את צמד השירים, מה שעשוי לבטא את התמתנות דעותיו על הציונות המדינית וחלקה בפתרון מצוקות העם היהודי. עם זאת, התמיד ביאליק בביקורתו התרבותית על הרצל; טען כלפיו שלא חשב על הלשון ומה זאת תרבות עברית, והתריע: 'את הקו לא נמשיך על פיו. הקו הולך אל שאול. להתרוקנות. להתנוונות. לירידה'".

ביאליק אף התנגד לדרכו של אליעזר בן-יהודה, אשר אותו האשים בכך ש"פרץ את הלשון לשדים ולמלאכי חבלה". "קודם כל ייחס ביאליק לבן-יהודה להיטות יתר לחדש מילים בלא לנצל די את העושר הלשוני הצפון ברברים ההיסטוריים של השפה העברית", ממשך אבנרי. "ביאליק ראה פסול בהעשרה מואצת ומלאכותית של הלשון בתהליך שאותו דימה ל'בית חרושת של מילים חדשות'; ומאכן גם הסתייגותו מעיתונותו של בן-יהודה, משופעי החידושים הזרים, אשר בהם ראה 'מוקצה מחמת מיאוס'. עם זאת, לא כל חידוש שיצא מבית מדרשו של בן-יהודה רחה ביאליק על הסף. כך, לדוגמה, אימץ ביאליק את המילה 'מכו-נית', שחידש איתמר בן אב", שיבצה ככותרת אחד משיריו הידועים לילדים, ובתוך כך תרם להטמעתה הנרחבת בלשון".

ב-1897 רבניצקי קרא לביאליק לבוא אליו לאודסה ולשמש מורה ב"חדר מתוקן" שהלימוד בו מתקיים בעברית. הפרק החדש בחייו, בפעילותו הלאומית ובי-צירתו נפתח. הוא ישב שם במשך 20 שנה, להוציא שנה אחת שבה פעל מוורשה, התקרב אל אחד העם, אל מנדלי מוכר ספרים, אל שמעון דוכנוב ועוד, והקשר בינו לבין רבניצקי הלך והתהדק.

ביאליק הפך לעורך ולמו"ל של הוצאת מוריה (לימים הוצאת דביר, הקיימת עד היום), כתב חלק גדול מיצירותיו הפיוטיות הגדולות, סיפורים, מאמרים וחלק חשוב מעבודת הכינוס הגדולה. הכל לשם החינוך הלאומי החדש והפצת התרבות העברית. "דברי נביאים" ו"דברי כתובים" שעליהם עמל יחד עם רבניצקי וש' בן ציון, ומפעל כתבים שלם עם רבניצקי.

בשלהי 1901 הוציא לראשונה את "שירים", ובו "איך", "הכניסיני תחת כנפך", "ציפורת", "אם ישאל המלאך", "דבר" ועוד. כ-300 מילים חידש, בהן "מטוס", "יבוא", "יצוא", "תגובה", "עֲרָגָה" "תאונה" וגם "שנינות". פרופ' זיוה שמיר מציינת כי צירופי המילים כמו "זר לא יבין זאת", "במותם ציוו לנו את

טוב או מעשה טוב".

אבנרי מדגיש שביאליק עצמו לא שם חיץ בין הלאומי לבין האישי והאוניברסלי, אלא ראה בהם יסודות אשר במיטבם מצטרפים לאחדות אחת, ומכאן קריאתו לכ-תיבה של "שירה לאומית אנושית בבת אחת", שת-שתלב בצלילה הייחודי "בסימפוזיה העולמית הגדול-לה". "דווקא בעירן הכפר הגלובלי" ראוי לשים לב שביאליק שלל את הנהייה החקיינית אחר אוניברסליות הנקנית במחיר ויתור על הזהות האישית ועל התרבות הלאומית", הוא אומר.

עם התערערותו של משטר הצאר ברוסיה, רוח חדשה נשבה בספרות העברית, וביאליק הביא לעולם את הקובץ "כנסת" ובו "אחד אחד ובאין רואה", "הציץ ומת", הסיפור "החצוצרה נתביישה", המאמרים "הלכה ואגדה", "גילוי וכיסוי בלשון" ועוד. הרדיפות של הממשלה הקומוניסטית את הציונות והספרות העברית הביאו להבנה שאין ברירה אלא לצאת משם. בכל הלי-כותיו ובכל חייו לא הסתפק רק באמירה. דבריו תורגמו למעשים. בסיועו של מקסים גורקי קיבל אישור לצאת לארץ ישראל עם עוד 12 סופרים, בהם רבניצקי. הוא חנה עם מאניה בגרמניה ועסק בעיקר בענייני מו"לות של הוצאת הספרים דביר.

ב-1924 עלו לארץ. את מקום הגעגועים החליפה ההבנה שאין לו מקום אחר אלא ארץ ישראל ויש לעו-רר אותה לחיים חדשים, של בניין ממש. בחר לקבוע את מושבו בתל אביב, קנה מגרש לבנות בו את ביתו, ומאיר דיזנגוף הודיע שהרחוב ייקרא על שמו. הוא נכנס במרץ לעבודה ציבורית, ובמקביל המשיך לכנס את שיריו של רשב"ג, כתב מאמרים ונעשה מראשו-ני היוזמים של אגודת שוחרי האוניברסיטה וייסד את

24.06x32.53	6/6	9	עמוד	המוסף	06/01/2023	84496793-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790						

חברות אמיצה שהניבה אוצרות רבים. ביאליק עם י"ח רבניצקי

'ראיתכם שוב בקוצר ידכם', וראה בשירת שלמה אבן גבירול ומשה אבן עזרא יותר מודרניות מאשר בכל מה שהוציאו מתחת ידם החולקים עליו", אומר שמואל אבנרי. "בראיון במבט לאחור התוודה בנדון זה ישראל זמורה: 'היום אני רואה שלא היתה לנו אידיאולוגיה מיוחדת במלחמתנו בביאליק ובכני דורו. זאת היתה פשוט מלחמת דור בדור, איש באיש, צעירים בזקנים. הדברים שהוטחו בהם לא היו בגדר ביקורת ספרותית, אלא אישית בלבד".

מחלתו הלכה והתגברה. הרופאים דרשו שייסע לווינה לניתוח. הוא עבר שני ניתוחים וככ"א בתמוז תרצ"ד, 4 ביולי 1934, הוכרע על ידי קריש דם. על היותו איש ציבור, משורר נערץ, סמכות תרבותית ומנהיג אפשר ללמוד מהדיונים הערים סביב סי-דורי הלווייתו: לאחר אסיפת אבל מטעם המוסדות הלאומיים נערכה ישיבה. בן-גוריון מיד ציין את הצורך בהקמת ועדה שתקבע אם ייקבר בתל אביב או בירושלים, תסדר את עזבונו, שהוא עניין לאומי שאין להזניחו לרגע, ותוציא מהדורה שלמה וחדשה של יצירותיו.

חבר ועד הלשון העברית ולימים שופט בית המ-שפט העליון, הרב שמחה אסף, סבר שעליו להיטמן בירושלים במערת ניקנור בהר הצופים, שבה נקבר יהודה לייב פינסקר. המו"לית וחברת מועצת העיר תל אביב, שושנה פרסיץ, טענה שהשאלה מיותרת משום שביאליק קנה לו ליד הקברים של אחד העם, נורדאו וחיים ארלוזורוב ארבע חלקות לקרובי המשפחה. בסו-פו של דבר, נטמן ביאליק בבית הקברות טרומפלדור בתל אביב. על מצבתו הגדולה, שתי אותיות ומילה אחת: ח.נ. ביאליק. ♦

וחסון, נטול סממנים יהודיים-גלותיים ורחוק מערכים דתיים ומסממנים דתיים. החזון הציוני-התרבותי עבר שינוי מהותי מאז הקמת המדינה ועד ימינו. לא עוד שלילת הגלות, אלא להפך. מעין תנועה אטית ושקטה של חזרה למקורות, למסורת ולתרבות היהודית. הגיעה העת שאותם שירי ביאליק לילדים יקבלו עדנה מחוד-שת בקרב גונות".

דור מול דור

ב-1928 חלה בחצצת. בהוראת רופאיו הרחיק שנה אחר שנה לריפוי בקארלסבאד, שם השלים את "אגדת שלושה וארבעה", יצירתו הגדולה האחרונה. למרות מחלתו כתב בשנים האלה את השירים "אמי זכרוני לברכה", "שבעה", "פרידה" ועוד כתבים. היה עורך משפיע ואף תרגם לידיש את "בעיר ההרבה" וכמה משיריו של יהודה הלוי.

עם שובו לארץ ישראל לא פסק מפעילותו הציבורית. "אני, לפי טבעי, עם כל בחילת נפשי לעסקנות שמו-ציאה את האדם מעולמו הפנימי ומרחקתו מנפשו, איני אגואיסט עד כדי כך שאבכר את צרכי עצמי על צרכי הציבור", העיד על עצמו. "ובכלל, איני רואה את הסו-פר כחתן בלילה הראשון, שהוא פטור מכל המצוות". בקונגרס הציוני ה-17 בבזל ב-1931 נחרד לגלות את עומק הקרע בין הרוויזיוניסטים ושאר צירי הקונגרס. חילופי הדברים ביניהם נראו לו כמו התנגשויות של "נרפים ומטורפים". בשנותיו האחרונות ניסו אברהם שלונסקי, אליעזר שטיינמן וחבורת "כתובים" לער-ער על סמכותו של ביאליק וקראו לחילופי משמרת בספרות. "ביאליק בז להם, בין היתר בשירו החריף

המוסד התרבותי "עונג שבת" ב"אהל שם" ונאם שם לעתים קרובות. הוא הפך לאחד משני נשיאי ועד הל-שון, ייסד את כתב העת "מאזניים" ואת האנתולוגיה של סופרי ישראל.

ביאליק היה חסיד של צמצום. 130 שירים כתב למ-בוגרים, וכמובן כתב לילדים. הוא השאיר אחריו שירת יחיד נוגה ופנימית, שירי תוכחה נבואיים, שירי טבע ציוריים ושירי אהבה שיש בהם געגועים אל האהבה. הוא עצמו לא היה בטוח שיהיה דמות שתישאר.

"בגן הילדים של טובה חסקינה ברחוב שפינוזה ובכית הספר נורדאו בתל אביב, ימי ההולדת והפטי-רה של ביאליק היו מאורעות לאומיים", אומרת חוקרת הספרות פרופ' נורית גוברין. "בתל אביב היה מנהג: סמוך ליום הולדתו, כיתות בתי הספר היו עורכות ב-קור בבית ביאליק. בבתי הספר ובתנועות הנוער שרו שלושה המנונים: את 'האינטרנציונל', את 'התקווה' ואת 'תחזקנה' - שכתב ביאליק. זה חלק מהחניכה של ילדי תל אביב לאורך שנים".

ד"ר ניצה דורי אומרת שאין כמעט ילד ישראלי שלא שמע בילדותו מפי ההורים או מפי הגננות את "רוץ בן סוסי", "קן לציפור", את "הפרח לפרפר" ואת "נדנ-דה"; ולא השמיע אותם לילדיו ולנכדיו ברבות הימים. "שירי הילדות הללו של ביאליק מצויים בספר 'שירים ופזמונות' יחד עם שירים רבים נוספים, שלא זכו משום מה להיכנס לרפרטואר הריטואלי של הורים ומחנכות לגיל הרך. יחד איתם נגנזו גם שירים אחרים שלא התאימו להוויית החיים התרבותית-הציונית המתח-דשת בארץ, כמו למשל 'קשת', 'ברכת המזון', 'שבת המלכה' ו'רועת הכוכבים'. יש בשירים אלו טעם של גלות, ובארץ ניסו ליצור דור של 'יהודי חדש', צבב חזק